

над якими держави мають безспірне право встановлювати правила. Тому не дивно, що концепція прав людини, яка накладає зобов'язання лише на держави піддається критиці і чимало авторів відмічають необхідність та значимість внесення прав людини до приватної сфери [10].

Для забезпечення ситуації, коли ТНК не загрожуватиме зусиллям, що робляться міжнародним співтовариством задля забезпечення кращої поваги до міжнародного права та прав людини, вони мають розглядатися як актори, що мають вирішальне значення в цьому питанні. Коли ТНК явно не підпорядковані міжнародному праву та правам людини, усі конвенції та декларації, прийняті для проголошення цих прав, для більшості людей будуть не більш, ніж "клаптик паперу".

Література

1. Jessup P. A Modern Law of Nations. – New York: The Macmillan Company, 1956.
2. Jagers N. Corporate Human Rights Obligations : in Search of Accountability. – Antwerp., 2002.
3. Ramasastry A. Corporate Complicity : From Nuremberg to Rangoon An Examination of Forced Labour Cases and Their Impact on the Liability of Multinational Corporations // Berkeley J. Int'l L. – 2002. – № 20.
4. Drohan M. Making a Killing: How and Why Corporations use Armed Force to do Business. – Toronto : Random House Canada, 2003.
5. Якубовська Н.О. Правовий статус багатонаціональних компаній у сучасному міжнародному праві: концептуально-доктринальні підходи / Н.О. Якубовська // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Одеса : Юрид. л-ра, 2007. – Вип. 34.
6. Cutler C. Private Power and Global Authority: Transnational Merchant Law in the Global Political Economy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
7. Thornton M. Public and Private: Feminist Legal Debates. – Melbourn e: Oxford University Press, 1995.
8. Cutler C. Private Power and Global Authority: Transnational Merchant Law in the Global Political Economy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
9. Joseph S. Taming the Leviathans: Multinational Enterprises and Human Rights // Neth. Int'l L. Rev. – 1999. – Vol. XLVI.
10. Clapham A. Human Rights in the Private Sphere. – Oxford : Clarendon Pres, 1993.
11. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть / И.И. Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005.
12. Мережко О.О. Співвідношення міжнародного приватного з міжнародним публічним правом / О.О. Мережко // Юридична газета. – 2004. – №17 (29).

УДК 340.113

С.П. Кравченко

ПРАВНА ІНФОРМАЦІЯ ТА СВІДОМІСТЬ: МОВНІ АСПЕКТИ

Якщо співвідносити правну інформацію з мовною формою можливо стверджувати, що вона носить характер інваріантності. Це обумовлено тим, що один і той же зміст може бути переданий різними способами. Наприклад, заборона здійснювати певні дії може отримати як словесний вираз, так і знаковий (символічний). Сприйняття та розуміння інформації (при умові символіки) від цього не страждають. Відповідно, на рівні сприйняття важливим є не стільки зовнішній

вираз, скільки збереження структури знаків та їх співвідношення, а також правильного співвідношення знаків та значення (синтаксис та семантика). Однак в дійсності деколи правні приписи “беруться” не саме із текстів законів та інших нормативно-правних актів. Окрема норма або система норм (в адекватному чи то деформованому вигляді) може сприйматися та закріплюватися у свідомості людей за елементами інформації, яка отримана з різних джерел (ЗМІ, спілкування з іншими людьми, особистий досвід, шляхом спостереження) і у різноманітних поєднаннях. Звідси і дещо обмежена роль текстуальної форми правової інформації в процесі впливу норми права на свідомість та поведінку людей [1, с. 110-112].

Взагалі слід зазначити, що питання мови права, законодавчого стилю, правничої термінології, правонормування да і в цілому правової лінгвістики поступово набирають “обертів”, та викликають все більший інтерес як з боку правників, так і лінгвістів. Зокрема, можливо відзначити фундаментальні юридико-лінгвістичні розробки таких вчених як Н.В. Артикуца, Ю.Ф. Прадід, Л.І. Чулінда, а також окремі роботи Н.М. Дюканової, Н.І. Трач, Д.А. Галаган, які відкривають нові погляди та виміри у напрямку формування теоретико-методологічної основи правової лінгвістики.

Проникаючи більш глибоко у процес сприйняття правової інформації, можливо визначити рівень форми нормативно-правного повідомлення, по відношенню до якого інваріантність змісту суттєво обмежується. В цьому випадку слід говорити о побудові тексту нормативного акта не в граматичному або синтаксичному, а у смисловому відношенні. Це стосується розподілу норм за статтями, формулюванням статей, співвідношення загальних та спеціальних норм, дефініцій і т.д. Побудова “нормативного твору”, розташування в ньому норм права, принципів – це один з рівнів зовнішньої форми права чи то внутрішня форма (структура) його законодавчого виразу. І ця форма є більш стабільною, чим символічна, вона визначає більш глибиною механізм сприйняття та переробки правової інформації. Ця форма може бути деформована внаслідок, наприклад, порушення логічної структури викладу, але така деформація не зводить можливість сприйняття правової інформації нанівець, а лише ускладнює її.

Якщо звернути увагу на правну надбудову, з усіма окремими елементами, що входять до її складу (правосвідомість, правні норми, правовідносини, правні установи, в певному відношенні і мова права), можливо говорити про те, що вона виконує роль психологічного та організаційного бар’єра. Тобто вона оказує вплив не тільки на формування потреб та інтересів людей, але і сприяє усунуванню причин та умов, через які скоюються правопорушення.

Правна надбудова не тільки прямим, але і посереднім чином впливає на поведінку особи – через дії інших осіб та установ, створюючи необхідні умови та передумови правомірної поведінки і впливаючи, у сукупності з конкретною правовою нормою, на прийняття суб’єктом рішення про вибір мети, засобу та форми юридично вагомої поведінки.

Мова та право знаходяться по відношенню один до одного у складній взаємодії. Праву необхідна мова. Іноді мова впливає на право, наприклад, у випадках граматичної інтерпретації положень закону [2, с. 145-146].

Правна інформація – це інформація, що виходить від держави у формі правних приписів, норм права, адресована різним суб'єктам. Коло адресатів норм надзвичайно широке. Але всі вони виступають у процесі життя поперемінно в різних соціальних ролях. Звідси і різні форми сприйняття й переробки правової інформації. Норми права – основа механізму правового регулювання. Отже, правова інформація – це його інформаційна база, вагомий компонент всіх інформаційних процесів, що відбуваються в ньому.

Але постають питання: яким чином модель поведінки, що міститься у нормі, доходить до її адресату; як впливає на нього той правничий зміст, що висловлюється у вигляді прав та обов'язків; яким чином ці правні засоби справляють на людину бажаний для суспільства вплив? І цими питаннями ми, перш за все, звертаємося до матеріального носія правової інформації – закону. Саме він допомагає людині сформувати модель своєї поведінки у дійсно необхідному руслі, саме тому руслі, що ми називаємо “правним полем”.

Отже, по-перше, модель поведінки, яка міститься у нормах права, має інформаційне значення. Вона доводить до відома особи, через мову, позицію держави з даного питання, вказує на існування визначених, схвалених суспільством та державою засобів досягнення тих чи інших цілей, повідомляє про наслідки поведінки. Ця правна інформація розрахована на те, що суб'єкт буде керуватися нею у числі факторів прийняття рішення.

По-друге, норми права та моделі, які містяться в них, несуть ціннісне навантаження. Вони формують уявлення про загальні принципи поведінки, які ухвалені правом. Тут має значення не тільки “прикладний”, конкретний зміст моделі поведінки, але і її загальносоціальне та світоглядне значення.

По-третє, не слід недооцінювати примусовий вплив норм права. Той чи інший закон поки він виступає як модель не має властивостей фізичного примусу. Але психологічний вплив він здатен виконувати і на розглянутому етапі, оскільки санкція норми права при прийнятті рішення вже виконує необхідний превентивний вплив.

З трьох аспектів впливу норм права на поведінку людини, які були названі, початкове, “службове” значення належить інформаційному аспекту, його умовно можливо назвати “мовним аспектом”. Саме завдяки цьому аспекту до свідомості людей доводиться безпосередній зміст правил поведінки, значення мір державного примусу та передається соціальна цінність правних приписів.

Однак, при виділенні мовного аспекту норм права необхідно зазначити, що інформаційний вплив права на особистість та усвідомлення нею правової інформації здійснюється, безумовно, у процесі функціонування права як регулятора поведінки людей. Інформація про право органічно уплітається у механізм реалізації права, у якому виявляється його регулятивна функція.

Слід зазначити, що сприйняття та переробка правової інформації адресатом, ефективність процесу правової комунікації в більшості залежить від самої правової інформації.

Виділення в тому чи іншому явищі форми та змісту обумовлюється контекстом, в якому це явище досліджується, і тому таке виділення носить відбиток

цілей дослідника. У відомих відносинах та умовах зміст явища може виступати як форма, а форма – як зміст іншого явища. Так, право можливо розуміти як особливу форму суспільних відносин, як самостійне явище, яке має своїм змістом правила поведінки, а зовнішньою формою – нормативні акти. Нарешті, законодавство можливо розглядати як дещо самостійне, що має своїм змістом норми права, а формою – мову, тобто символічне відображення змісту. Право є явище багатоаспектне, яке має ряд форм і відповідно ряд змістів.

Безумовно, що у нормативно-правному акті зміст не тільки відбиває державну волю, але і включає те, що впливає на поведінку людей – правила поведінки, інформацію про поведінку. Ця інформація впливає на адресата оформлюючись у вигляді стійких, логічно неподільних структур-норм, які можливо назвати внутрішньою формою права. Тобто формою вважається відносно стійка структура, зв'язок, у певному сенсі, – спосіб вираження елементів змісту. Форма закріплює, фіксує зміст, вона, як би мовити, "консервативна", зміст же більш "рухомий".

Сьогодні широко вживані терміни "інформація" та "комунікація" не тільки посіли почесне місце в академічних трактатах і політичному лексиконі міжнародного товариства, а й стали найхарактернішими рисами нашого часу. Ясно, що весь подальший розвиток людства, попри пануючі в ньому різні соціальні системи та ідеології, багато в чому залежатиме від того, що нерозривно пов'язане з інформацією та комунікацією [3, с. 3-4]. Ця позиція підтверджує факт безпосереднього впливу інформаційного (мовного) аспекту на свідомість людини, і саме норми права як різновид соціальних норм нерозривно пов'язані з інформативно-комунікативним відображенням соціальної дійсності.

Інформація – відзначення змісту, який був отриманий з зовнішнього світу, образ дійсності. В цьому сенсі інформація ідеальна, матеріальним є лише її носій – сигнал (код). Інформація невід'ємна від сигналу, втілена в ньому, але в той же час інваріантна по відношенню до нього. Таким чином, формою інформації є її матеріальне втілення – сигнал. Таке рішення питання можливо віднести і до правної інформації. Формою в зазначеному сенсі є словесне втілення, а змістом – модель суспільних відносин, які закріплені у приписах. Однак і в інформаційній плоскості форма та зміст права не однакові. "Внутрішньою" формою можливо вважати структуру норми або системи норм. А як зовнішню форму правної інформації можливо розглядати і структуру тексту закону, і набір літер (знаків), а також граматику та синтаксис нормативно-правного тексту без залежності від правниче-технічної специфіки його побудови.

Нарешті, формою права можливо вважати, так би мовити, "правничий скелет" нормативного матеріалу, а змістом – його "фактичне наповнення", тему нормативного акта [1, с. 108].

Таким чином, в праві можливо виділити "рівні" форми та змісту. Та обставина, що форма кожного порядку має свій зміст, дозволяє розглядати відповідні "рівні" права як відносно самостійні явища: право, законодавство, мову закону, але тільки в єдності, взаємозв'язку, взаємозумовленості форми та змісту право здатне виконувати свої функції, бути якісно своєрідним явищем.

Право стає правом якщо є логічна структура, яка висловлює державно-власну, вольову, загальнообов'язкову його сторону. Законодавство як своєрідне, самостійне явище стає таким лише тоді, коли норми права "отримують плоть" в тексті та мові нормативно-правного акту. В свою чергу, мова закону (як самостійне явище) існує якщо збережена граматично вірна її форма та структура.

Специфіка права як різновиду соціальної інформації виявляється в характері впливу права на свідомість та поведінку людини в процесі сприйняття правової інформації. Виділення в праві кількох рівнів форми та змісту передбачає з'ясування того, наскільки кожний рівень форми приймає участь в процесі сприйняття правової інформації, в якій мірі визначає результати цих процесів. Необхідно підкреслити, що доведення інформації до адресату, якщо ця інформація не є хибною (дезінформацією), завжди приводить до зменшення невизначеності у знаннях та діях останнього [4, с. 360].

Сприйняття – складний процес прийняття та перетворення інформації, який забезпечує відображення об'єктивної реальності та орієнтування в оточуючому просторі. Як форма чуттєвого відображення предмета включає виявлення об'єкта як цілого, розрізнення окремих ознак в об'єкті, виділення в ньому інформативного змісту, що адекватний меті дії [4, с. 153-156].

Розгляд питань сприйняття більшою своєю частиною виходить за межі теорії інформації і тим більш правознавства. Вони скоріше стосуються галузі психології сприйняття. Проте, ми вважаємо можливим висловити деякі загальні положення.

Безумовно, що першою формою, яка зумовлює прийом повідомлення є його мовна (або інша символічна) оболонка. В техніко-правничому плані ця проблема постає як мова нормативно-правового акту. Мова, знак – необхідна умова не тільки упізнання тексту, але і розуміння його змісту.

Мова закону є специфічною за побудовою і виступає, як би мовити, проміжною (по складності) формою між науковим викладом правних питань та популярними брошурами на правні теми. "Якщо законодавець прагне показати, в чому полягає сутність злочинного, то він на відміну від вченого-правника не повинен давати дефініції злочинного, а повинен показати, які життєві ситуації безвідносно до індивідуальних їх прояв є злочинними" [5, с. 27].

Отже, можливо зробити висновок, що, перш за все, право не може регулювати суспільні відносини чи то поведінку людей, не отримав матеріального (самого мовного) відбиття. По-друге, сутність права може бути доведена до свідомості людини лише через інформаційний аспект, який проявляється у мовному втіленні.

Також необхідно підкреслити, що забезпечення правомірної поведінки людини, утворення правової реальності, яка існує у нормах права, не є основною та обов'язковою умовою здійснення інформаційної дії права. Необхідно поставити питання: на що спрямована інформаційна дія права? Відповідь – на свідомість особистості, і саме через усвідомлення суттєвого змісту норми права можливо підкорення волі особистості, активної сторони її свідомості, забезпечення покори правним приписам. І головним безумовно є те, що "...інформаційно-ідеологічний

вплив права не пов'язаний з застосуванням конкретних мір, які спрямовані на підкорення волі. В той же час реалізація норм права завжди припускає застосування конкретних мір по відношенню до особи з метою добитися правомірної поведінки, незалежно від свідомо-емоційного відношення особистості до права” [6, с. 63]. Таким чином, на підставі всього, що було сказано вище, можливо зробити висновок, що хоча мовний аспект права не може безпосередньо “підкорити” поведінку людини, він є попереднім по відношенню до будь-якого іншого аспекту впливу права на поведінку особи. Право є одним з різновидів соціальної інформації, під якою розуміють “... знання, повідомлення, знання про соціальну форму руху матерії та про усі інші її форми у той мірі, в якій вони використовуються суспільством, залучені в орбіту суспільного життя” [6, с. 39].

Отже, у проблемі правової інформації можливо окреслити два аспекта. Перший аспект полягає в аналізі безпосередньо тексту юридичних документів, семантики слова та її розвитку. Аналіз термінології правових категорій і семантики текстуального виразу права надає можливість глибше поринути у культуру та правне мислення. Інший аспект полягає в дослідженні способів і форми виразу внутрішнього правового смислу, за яким слово є лише допоміжною моделлю виразу цього смислу.

І з цього приводу можливо казати, що мова як ціле – з одного боку, носій духовного начала (форма), що пов'язане з образом мислення, а з іншого – носій матеріального (зміст), пов'язаного з реальністю, оскільки саме в мові закріплюється відображення суб'єктом зовнішнього світу [7, с. 219-220].

Якщо робити висновки стосовно впливу правової інформації на свідомість людини можливо зазначити:

- правна інформація у співвідношенні з мовною формою носить характер інваріантності;

- відношення індивіда до предметів та суб'єктів права певним чином обумовлено правовою інформацією, яка існує у символічному відображенні правового буття;

- мовна (текстова) форма є більш стабільною, чим символічна, вона визначає більш глибинне механізм сприйняття та переробки правової інформації.

- свідомість (правосвідомість) окремого індивіда знаходиться під впливом тієї мови, за допомогою якою отримують матеріальне втілення норми права;

- правна інформація спрямовує формування правосвідомості у необхідне русло та надає можливість усвідомлювати змістовність права та закону;

- основа лінгвістичної системи певним чином визначає пов'язану з нею систему понять, тобто мова надає можливість індивіду володіти певною “системою понять” для формування та розвитку правового досвіду;

- вплив мови на різні види діяльності людей отримує вираз не стільки в особливих випадках використання мови, скільки в її постійно діючих загальних законах сприйняття та відображення правової реальності;

- розкриття сутності лінгвістичних формул, які визначають певну норму поведінки для людини, може бути ключем до пояснення тих чи інших вчинків індивіда.

Література

1. Кудрявцев Ю.В. Нормы права как социальная информация / Ю.В. Кудрявцев. – М. : Юрид. л-ра, 1981.
2. Герард-Рене де Гроте. Язык и право / Гепард-Рене де Гроте // Журнал российского права. – 2002. – № 7.
3. Копиленко О.Л. Влада інформації / О.Л. Копиленко. – К. : Україна, 1991.
4. Современный философский словарь / под общей ред. В.Е. Кемерова. – 2-е изд. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск : Панпринт, 1998.
5. Ушаков А.А. Содержание и форма в праве и советское правотворчество : автореф. дисс. ... на соискание ученой степени доктора юрид. наук : 12.00.01 / А.А. Ушаков. – Свердловск, 1970.
6. Орзіх М.П. Особистість і право // Антологія юрид. думки : Сер. Одеська школа права. – Одеса : Юрид. л-ра, 2005.
7. Кулакова Ю.Ю. Язык права / Ю.Ю. Кулакова // Юридическая техника. – 2007. – № 1.

УДК 343.9.01

В.М. Дрьомін

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Сучасна кримінологія знаходиться в пошуках найбільш ефективних шляхів стримування злочинності і зменшення її негативних наслідків.

Одним з факторів криміналізації суспільства є наявність величезної “армії” осіб, раніше судимих, що побували в місцях позбавлення волі і являються носіями кримінальної ідеології. Вплив кримінального середовища на суспільство не зменшується, незважаючи на самі різноманітні заходи по зменшенню тюремної популяції і розширенню сфері застосування покарань, альтернативних позбавленню волі.

На чисельність контингенту в місцях позбавлення волі значний вплив має кримінальна політика в сфері призначення покарань. Є обґрунтовані дослідження, які свідчать, що кризові явища в суспільстві не дозволяють очікувати в найближчий час зниження кримінальної активності населення. Але ж розраховувати лише на посилення кримінально-правових заходів – це значить навмисно не бачити проблеми зростаючої криміналізації суспільства і прирікати усе нових і нових громадян до розплати за скоєні правопорушення роками, проведеними у в’язниці, хоча у відношенні значної частини з них можна було б обмежитись штрафом, суспільними роботами та іншими альтернативними позбавленню волі покараннями, які не в такій мірі сприяють “злочинній кар’єрі”. Рівень покарань, які не пов’язані з позбавленням волі, характеризує не тільки напрямки кримінальної політики в державі, але і ступінь демократизації суспільства.

Враховуючи усі негативні наслідки ув’язнення, одним з актуальних завдань варто визнати необхідність деінституціоналізації тюремного середовища. Не маючи можливості розглянути в рамках статті усі аспекти даної проблеми, слід зазначити, що найважливішим засобом зменшення впливу тюремної субкультури на засуджених є широке застосування покарань, не пов’язаних з позбавленням